
BALOGH JUDIT

NŐI SZEREPKONSTRUKCIÓK A MAGYAR REFORMÁCIÓ KORÁBAN

A reformáció számos változást hozott a korszak szemléletében, így a nőkkel kapcsolatosan is. A szeretetességgel radikálisan szembe forduló reformátorok a női karrierlehetőségek közül kiiktatták az egyedülálló nő Isten szerint helyes pályáját. A női szerepek Európában sok tekintetben éppen a reformáció közvetlen és közvetett hatásainak köszönhetően változtak meg.¹ Ennek okai között nemcsak a szeretetességgel kapcsolatos teológiai alapú ellenérzések voltak jelen, hanem a középkori keresztény női éthoszt nagyban meghatározó Mária-képpel való szembe fordulás is. Mivel Mária szerepe a középkori elképzelésekhez képest gyökeresen átalakult, így azok a szerepminták is szükségszerűen elvesztek, amelyek Mária alakja révén kerültek a középkor női szerepfelfogásába. Mária fontos jellemzője volt a szűziség, így a nem házasság az egyház keretei között legitim életpályamoddellé válhatott, sőt a középkor második felére egyértelműen megbecsültebb volt a házassággal szemben.² Ezt a képet erősítették a női szentek, hiszen elsőprő többségük az apácák közül került ki, vagy éppen azzal tűnt ki a környezetéből, hogy tudatosan döntött a megházasodás és az ezzel járó földi örömeik ellen, mint Alexandriai Szent Katalin, Szent Borbála, Sienai Szent Katalin vagy akár a magyar Szent Margit.³

Mivel tehát a reformáció megszabadult a fent említett női szerepmintáktól, újakat kellett keresnie. Ezt a reformátorok által újra felfedezett Ószövetségben, a Példabeszédek könyvében (31, 10-31) találták meg. A derék asszony dicséretként ismert igeszakasz sokféleképpen értelmezhető, a korszak a háziasszony, családanya, gazdasszony, feleség szerepkört építette föl belőle.

„Derék asszonyt kicsoda találhat? Értéke sokkal drágább az igazgyöngynél. Ura szívből bízik benne, vagyona el nem fogy. Egész életén át javát munkálja urának, nem kárát. Szerez gyapjút és lent, és jókedvűen dolgo-

1 *Cissie Fairchild*: Women in Early Modern Europe 1500–1700. Pearson Education, Harlow 2007. 193.

2 *Katus László*: Várurnők és apácák. Nemesasszonyok a középkorban. Rubicon 12. (2001) 6. sz. 11–15. (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/varurnok_es_apacak_nemesasszonyok_a_kozepkorban, letöltés: 2019. jan. 5.)

3 *Elizabeth Abbott*: A cölibátus története. Pécs 2009.

4 „...valójában nem a protestantizmus volt az a szellemi irányzat, mely a házasság intézményének védelmében elsőként fellépett” *Steven Ozment*: When Fathers Ruled. Family Life in Reformation Europe. Harvard University Press, Cambridge 1983. 6. Idézi: *Magyar Balázs Dávid*: Luther és Kálvin felfogása a házasságról és a családi életéről. Confessio 40. (2017) 4. sz.

zik kezével. Hasonló a kereskedők hajóihoz: távolból is hoz eledelet. Fölkel még éjjel, ételt ad háza népének, és rendelkezést szolgálóinak. Ha az a szándéka, mezőt vásárol, keze munkájával szőlőt telepít. Megkeményíti derekát, megfeszíti karjait. Érti, milyen hasznos tevékenysége, éjjel sem alszik el mécsese. Ügyesen kezeli a guzsalyt, tenyerében tartja az orsót. Tenyere nyitva van a nyomorult előtt, kezét nyújtja a szegénynek. Nem félti háza népét a hóeséskor sem, mert egész háza népe meleg ruhába öltözött. Színes szőtteket készít magának, lenvászon és bíbor az öltözete. Férjét jól ismerik a városkapokban, ahol az ország véneivel ül együtt. Finom inget készít, és eladja, övet is ad el a kalmárnak. Erő és méltóság árad róla, és nevetve néz a holnap elé. Szája bölcsességre nyílik, és nyelve szeretetre tanít. Ügyel háza népe dolgaira, nem kenyerre a semmittevés. Fölkelnek előtte fiai, és boldognak mondják, ura pedig így dicséri: Sok nő végez derék munkát, de te felülmúlod mindegyiket! Csalóka a báj, mulandó a szépség, de az Urat félő asszony dicséretre méltó. Hadd élvezze munkája gyümölcsét, dicsérlék tetteiért minden helyen!"

Luther és Kálvin korukhoz képest számos tekintetben formabontónak mutatkoztak a nőkhöz való viszony tekintetében.⁵ Luthernek számos gondolata maradt fenn a nőekkel kapcsolatosan, akár egymással ellentmondásos vélemények is, ami jól mutatja a korszakban zajló változásokat e tekintetben.⁶ Luthernek és feleségének, Katharina von Borának a házassága az egymásnak adott nagyfokú szabadság és egymás iránti tisztelet példája volt,⁷ a wittenbergi reformátor végrendelete pedig, amelyben a javai feletti rendelkezés jogát a feleségére hagyta, egészen szokatlan volt a korszakban. Kálvin házassága ugyan alapvetően más volt, mint Lutheré, mert a beteges Kálvin elsősorban ápolónőt keresett maga mellé, ám a kapcsolatuk végül mégis két ember szövetségévé vált, és a felesége halála után úgy emlékezett az özvegy Kálvin, hogy Idelette de Bure a legtökéletesebb társa volt.⁸ Kálvinnak a Teremtés könyvéhez fűzött magyarázata pedig kétségtelenül átértelmezte a nő szerepét: „Elvesztette az egyik bordáját, ám helyébe jóval drágább jutalmat kapott: egész életére hű társat; ő, aki korábban tökéletlen volt, látta, felesége révén teljessé vált. [...] Mózes

5 *Richard Friedenthal: Luther élete és kora.* Bp. 1970. 522–523.

6 *Luther Márton: Asztali beszélgetések.* Szerk. Csepregi Zoltán et al. Luther Kiadó, Bp. 2014. 414.

7 „Isten gondoskodott róla, mert olyan asszonyt adott neki”, akit „többre becsül a francia királyságnál és a velencei köztársaságnál, ugyanis (Katalin) ragaszkodik a hitéhez, tisztességesen viselkedik és gondját viseli a családi gazdaságnak”. In: *Luther: Asztali i.* m. 70, 92.

8 *Robert Kingdon – John Witte: Sex, Marriage, and Family in John Calvin’s Geneva.* Grand Rapids, Eerdmans 2005.; Theodor Béza : *Kálvin János élete.* Kálvin Kiadó, Bp. 1998. 26.: „elvesztettem életemnek hű társát, aki engem soha el nem hagyott volna, sem számkivetésben, sem nyomorban, sem a halálban. Édes hű segédem volt ő nekem, ki értem minden áldozatra kész volt.”

szándékosan használja a megépített szót, avégett, hogy megtanítsa nekünk, hogy az emberi nem az asszony személyében vált végezetül teljessé, korábban csak megkezdődött az építése... ő, aki korábban tökéletlen volt, látta, felesége révén teljessé vált.”⁹ Kálvin nőképében tetten érhető a reformáció nőkkel kapcsolatos gondolkodásának kettőssége. A Biblia szövegét értelmezve arra jutottak, hogy férfi és nő Isten előtt egyenlő a teremtettségben, viszont a társadalomban a férfi és nő korábban kialakult szerepeit tartották meg.¹⁰

A középkori nőképhez képest látható kétségtelen elmozdulás ellenére a korszak gondolkodása még nagymértékben tükrözte a korábbi korok nőkhöz való viszonyát, sőt, mivel a reformáció megkérdőjelezte a szerzetesi életformát, valójában csökkentette a nők választási lehetőségeit.¹¹ A nő életének színtere a protestáns közösségekben a család maradt, ott viszont a tradicionális anya-feleség-gazdasszony szerephármas várt rá.¹² Emellett még századokon át tartották magukat az olyan nézetek, mint például: „A nő természettől fogva gyengébb, jellemét tekintve esendőbb, mint a férfi. Hajlamosabb az erkölcstelen magatartásra, a túlzott kíváncsiságra, a szószátyárkodásra.¹³ Ugyanakkor – ha alárendelt szerepben is, de – nélkülözhetetlen segítőtje lehet férjének a hétköznapi és a hitéletben is”. A nő már Luther szerint is azzal vált a protestáns közösség fontos tagjává, hogy gyermekeket szült¹⁴ és őket az Evangélium szellemében nevelte fel.¹⁵ Ehhez természetesen a nők nevelésére is szükség volt. Így még a középkorból örökölt nőkkel szembeni ellenérzések ellenére is lassanként fontossá vált a női műveltség, tanultság.¹⁶ Az iskolákban és a protestáns közösségekben, gyülekezetekben a nők a keresztény erkölcs példái lettek, és Isten dicsőségére írni és olvasni is megtanulhattak, hogy az anyanyelvükre lefordított Bibliákat vagy az imádságos könyveket maguk is el tudják olvasni.

9 Marilynne Robinson: *A gondolkodás szabadsága*. Bp. 2018. 20.

10 Gánóczy Sándor: *A nő – Kálvin tanítása és a mai keresztény gondolkodás szemszögéből*. *Confessio* 26. (2002) 2. sz. 90–97.

11 Magyar Balázs Dávid: *Házasság és válás a kora-újkorban*. *Theologiai Szemle új folyam* 58. (2014) 3. sz. 141–155.

12 Magyar Balázs Dávid: *Portraits of Genevan Family Life in John Calvin's Sermons on the Ephesians*. In: *Calvinus Pastor Ecclesiae*. Szerk. Arnold Huijgen – Herman J. Selderhuis. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2016. 375–386.

13 Pukánszky Béla: *A nőnevelés története*. Bp. 2013. 54.

14 „...zum dritten ist ein Weib geschaffen, dem Mann zu einem geselligen Gehülfen in allen Dingen, besonders, Kinder zu bringen” *Martin Luther: Ein Sermon vom ehelichen Stand*. In: *Pädagogik und Reformation von Luther bis Paracelsus*. Szerk. Franz Hofmann. Volk und Wissen, Berlin 1986. 61–65.

15 Ute Gause: *Reformation und Körperlichkeit am Beispiel von Luthers Genesisvorlesung*. *Evangelische Theologie* 78. (2018) 41–47.

16 Luther: „Wollte Gott, eine jegliche Stadt hatte auch eine Mädchenschule, darinnen des Tages die Mädchen eine Stunde das Evangelium hörten.” *Luther, M.: Ein Sermon* i. m. 69.

A középkorhoz képest tehát a reformáció felekezeteiben a szerzetesség, mint karrierlehetőség eltűnésével a korábnál nagyobb hangsúlyt kapott a család¹⁷ és a családi hierarchia, a nőknek ebben a szigorú zárt rendszerben kellett megfelelni a velük szemben az egyház és a világ által támasztott elvárásoknak. Az anyaság önértékké vált a protestáns gondolkodásban, sőt elsősorban ez adta meg a nő értékét. Jó példája ennek a 17. századi Erdélyből Bethlen Gábor fejedelem első felesége, Károlyi Zsuzsanna temetésére írt beszédek visszatérő toposza. A fejedelemasszony gyermekei kiskorukban meghaltak, így nem lehetett anya. A szerepéhez azonban az anyaság mindenképpen hozzátartozott, ezért a gyászbeszédek, temetési prédikációk legtöbbször „Genetrix patriae”-ként említette meg, anyaiságát számos további elemmel megerősítve. Ilyenek voltak a fejedelemasszonynak a gyászbeszédben idézett szavai, amikben a meghalt gyermekeket emlegette vagy az anyaságra irányuló vágyának felidézései. Mivel pedig Károlyi Zsuzsanna a református nő ideáltípusaként kívánták megjeleníteni, ezért akkor is az anyaságát domborították ki elsősorban, ha nem volt módja rá, hogy anya lehessen.¹⁸

Az említett újjáalakított szerepkonstrukciók a 17. század folyamán alakultak ki. A 16. század azonban még minden tekintetben az alakulás, állandó változás és a korábbi szerepek szétválásának a korszaka volt a magyar történelemben. Nemcsak a konfesszionalizáció folyamatos változásai bizonytalanították el a kor magyar társadalmának a tagjait, de a politikai-katonai események is egy nemzeti identitáskrizist eredményeztek. A mohácsi csata elvesztése majd az ország két- és három részre szakadása az intézményi és társadalmi struktúrákat is összekuszálta. A mohácsi ütközet és az azt követő belharcok az elitet szedték darabjaira, és a reformáció tanai a társadalmi polarizációt tovább növelték. Az egzisztenciális és politikai bizonytalanságok a társadalmi szerepek állandóságát is kikezdték. A folyamatos háborúban a férfiaknak a korábnál nagyobb százaléka halt meg, és tartotta őket folyamatosan távol a birtokaitól. Ez az asszonyokra a korábnál is nagyobb terheket rótt, ám ez egyszerre adott számukra lehetőséget arra, hogy a korábbi női szerepeket kitégítsák, újrakonstruálják. A 16. század „átmeneti” évtizedeiben az északkelet-magyarországi, kelet-magyarországi régió társadalmi fokozottan ki volt téve a különböző támadásoknak, a területek fennhatósága gyakran változott a magyar királyok, erdélyi fejedelmek és az Oszmán Birodalom között. Az itt élő nemesség az 1550-es évekre aktív támogatójává lett a reformációnak. Noha a történettudomány számon tartotta a földesurak mellett egyháztámogatóként a nemesasszonyokat, feleségeket és özvegyeket is, de korántsem olyan mértékben, amennyire ezek a sokszor kényszerűen egyedül cselekvő asszonyok az események központjába kerültek.

17 *Ute Gause*: Durchsetzung neuer Männlichkeit? Ehe und Reformation. *Evangelische Theologie* 73. (2013) 326–338.

18 *Balogh Judit*: A protestáns női éthosz megalkotásának kísérlete a 17. századi Erdélyben. *Credo* 25. (2019) 1–2. sz. 87–96. 91.

A reformáció magyarországi terjedésének a kezdetén is jelen voltak a nők, a budai királyi udvarban ugyanis éppen II. Lajos magyar király felesége, Habsburg Mária fogadta be és gyűjtötte maga köré mindazon papokat és teológusokat, akik Erasmus és Luther eszméivel rokonszenveztek.¹⁹ Habsburg Máriát ugyan nem lehet sem lutheránusnak, sem erasmistának tekinteni, a vallási kérdésekhez való szokatlanul önálló közelítése már jelezte az új idők női szerepeinek a változásait. A széteső országban a mohácsi csatát, majd Buda török kézre kerülését követően az déli területek jelentős része oszmán fennhatóság alá került, míg az északkeleti, keleti országrész bizonytalan helyzetbe került a kialakuló Erdélyi Fejedelemség és a Habsburg uralkodók által irányított maradék Magyar Királyság között. Mindkét terület helyzete hatott a társadalomra is. Az egzisztenciális bizonytalanság, a félelmek az átlagosnál is nyitottabbá tették a vidékek lakosságát a vallási kérdések iránt, így a reformáció tanításaival szemben is. A társadalom férfi tagjai a korábbiaknál is többen voltak távol a családjuktól az állandósuló háborús események miatt. Ez új helyzetet teremtett a családok és ezeken belül a nők számára is. A kolostorok legtöbbször a háborúk elől elmenekült a területekről, a szerzetesség tehát a reformáció szerzetességgel ellátott tanításai nélkül is szinte elérhetetlenné vált a régió lakossága számára.

Somlyói Báthory Anna

A magyar reformáció első protestáns zsinatát valójában egy nemesasszony, somlyói Báthory Anna védnöksége mellett rendezték meg Erdődön 1545-ben.²⁰ A zsinatot még a férje, bélteki Drágffy Gáspár, a vidék egyik legjelentősebb arisztokratája hívta össze, aki 1529-ben vette feleségül somlyói Báthory István erdélyi vajda lányát.²¹ Noha a Báthory család fiatalabb ága volt a somlyói, az ecsedi ág ugyanis a 16. századra már számos országbíróval és nádorral dicsekedhetett, birtokainak mérete a legjelentősebb családok közé emelte.²² A mohácsi vereség után a korábbi Magyar Királyság területén kettős királyság alakult ki Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János uralma alatt, ami földrajzilag kettéosztotta a korábbi országot. A Báthoryak somlyói ága ekkor kezdett felemelkedni. Ebben a legfontosabb szerepet Báthory Anna apja, Báthory István

19 Mary of Hungary, Widow of Mohács. The Queen and her Court. 1521–1531. Exhibition Catalogue. Szerk. Réthelyi Orsolya et al. History Museum, Bp. 2005. 308.

20 *Budai Ézsaiás*: Magyar Ország története. Debrecen 1814. 110.; *Baráth Béla Levente*: Adalékok az Ecsedi Báthoriak 16. századi patrónusi tevékenységéhez és Nyírbátor reformációjához. Egyháztörténeti Szemle 9. (2008) 2. sz. 26–52.; *Kovács Dóra*: Az ecsedi Báthoriak és a reformáció. In: Paletta II. Koraújkor-történeti Tudományos Diákkonferencia. Szerk. Bóday Dalma – Vida Bence. Bp. 2015. 177–178.

21 *Petri Mór*: Szilágy vármegye monographiája. Kiadja Szilágy Vármegye Közönsége. 1901. I. <https://mek.oszk.hu/04700/04750/html/4.html>, letöltve: 2019. ápr. 5.

22 Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században. A Báthori István Múzeum kiadványai. Szerk. Szabó Sarolta – C. Tóth Norbert. Báthori István Múzeum, Nyírbátor 2012.

játszotta, aki Szapolyai János alvajdája és a munkácsi vár kapitánya volt, majd 1529 és 1534 között erdélyi vajdaként működött.²³ Nyolc gyermeke közül Anna már felnőtt volt, amikor legkisebb gyermeke, István, a későbbi lengyel király és erdélyi fejedelem megszületett 1533-ban.²⁴

Báthory Anna a történeti kutatások szerint háromszor ment férjhez, ám a reformáció tanításaival második férje, bélteki Drágffy Gáspár oldalán találkozott először. Drágffy egy román eredetű, a Szilágyság területén jelentős birtokokkal rendelkező család gyermeke volt. Apja, Drágffy János országbíró, Közép-Szolnok és Kraszna vármegye főispánja, 1510-ben főétekfogó, 1513-ban főpohárnok volt.²⁵ 1506 előtt már feleségül vette Várad Annát, 1506-ban pedig megszületett első fiuk, Drágffy Gáspár, 1507-ben pedig Boldizsár.²⁶ Az elsőszülött Gáspár három évvel apja halála után, 1529-ben vette feleségül somlyói Báthory Annát, az erdélyi vajda nyolc gyermekének egyikét. A házaspárnak két fia született, György és János. Drágffy Gáspár 1530-ban Kraszna és Közép-Szolnok vármegye főispánja lett. A házaspár az 1530-as évek folyamán ismerte meg a reformáció tanait több ígehirdetéseiből,²⁷ akik a reformátorok első generációjához tartoztak. Közöttük volt a nagy hatású Dévai Bíró Mátyás, Siklósi Mihály, Batizi András és Derecskei Demeter is, akik már Sátoraljaújhely birtokosaként találkoztak bélteki Drágffy Gáspárral és a feleségével, Báthory Annával is.²⁸ Az egyháztörténeti hagyomány szerint a Drágffy házaspár áttérése legkésőbb 1530–1531-ben megtörténhetett, mert ezt követően Derecskei Demeter Erdődön, a család birtokközpontjában és a környékén szabadon hirdethette Luther tanításait.²⁹ Kiss Kálmán 1878-ban azt írta, hogy „Drágffy Gáspár környezetében több reformátori férfiú fordult meg, mégpedig inkább 1536 után, mint 1530 előtt, kiket ő oltalmába és pártfogásába vevén, velök úgy a szatmármegyei, mind a Szilágyságon fekvő birtokait reformáltatta. De hogy az említett reformátorok [Batizi András, Derecskei Demeter stb.] közül tulajdonképpen melyik és mikor nyerte meg Drágffy Gáspárt és családját a reformációnak, az biztosan nem tudható”.³⁰ Tehát az 1530-as évek végére nemcsak az említett Szilágysági vármegyék lettek a reformáció hívévé, de olyan főúri

23 *Horn Ildikó*: Báthory István. Bp. 2019. 6.

24 Uo. 7.

25 *Petri M.*: Szilágyság vármegye i. m. II. 367.

26 Mások szerint Drágffy Gáspár csak 1516-ban született meg, ez esetben nyilvánvaló, hogy megházasodni is később házasodott. *Sipos Gábor*: Reformata Transylvania. Tanulmányok az erdélyi református egyház 16–18. századi történetéhez. Kolozsvár 2012. 13.

27 *Budai É.*: Magyar Ország i. m. 108.

28 Tudományos Gyűjtemény. Szerk. Fejér György – Vass László. 2. évf. 1818. 5. szám 11.

29 Derecskei Demeterről számos, már a kora újkorban megjelent egyháztörténeti munka említést tett, a személyéről ennek ellenére szinte semmit sem tudunk. *Sipos Gábor*: Derecskei Demeter, a Partium reformátora. In: *Sipos G.*: Reformata Transylvania i. m. 13–22.

30 *Kiss Kálmán*: A szatmári reform. egyházmegye története. Kecskemét 1878. 76.

patrónust is kaptak, aki a források többsége szerint erőteljesen védelmezte a lutheri tanokat hirdetőket és maga is komolyan érdeklődött az általuk hirdetett tanok iránt.³¹ Drágffy Gáspárnak, talán éppen a reformátorok hatására, már 1532-től állandó konfliktusai voltak a váradi káptalannal.³²

A Drágffy házaspár az 1530-as évek végére körülvette magát reformátorokkal, majd pedig befogadta a magyar Lutherként ismert Dévai Bíró Mátyást is, aki 1644-től Debrecen papja lett.³³ Ő volt az egyike azoknak a protestáns lelkészeknek, akiknek a részvételével megszervezték az első magyar protestáns zsinatot³⁴ Erdődön.³⁵ A zsinatra 29 prédikátort hívtak meg, és a védnöke eredetileg Drágffy Gáspár volt.³⁶ A főúr januárban bekövetkezett halála után azonban az özvegye, Báthory Anna lett a zsinat védnöke,³⁷ és ettől kezdve nemcsak folyamatosan figyelemmel kísérte az egyház eseményeit, de egyre aktívabb szereplője is lett a történéseknek amellet, hogy az anyai feladatainak is eleget tett, sőt a férje halála után a két fiuknak is a törvényes gyámja lett, akiket minden perben ő képviselt.³⁸ A klasszikus családanyaszerep mellett az ebben a korszakban a folyamatos háborúk miatt nagyszámú özvegy kényszerűségből is átvette a férj feladatait, de úgy tűnik, hogy ezt egyre nagyobb magabiztossággal tették. Báthory Anna az egyike volt ezeknek az agilis, tetterős és elhivatott özvegyeknek. György nevű fia 1555-ben elért nagykorúságáig azoknak a megyéknek a főispánságát is viselte, amelyeknek korábban a férje is a főispánja volt. A gyászév letelte után megint egy protestáns nemes, Homonnai Drugeth Antal felesége lett. Ez a felekezeti tudatos párválasztás szintén egy határozott, a szerepe kereteit tágító nőt mutat, ekkor ugyanis még a főurak többsége nem kötelezte el magát tudatosan a reformáció mellett. Mivel egy

31 Ez az intenzív érdeklődés kimutatható ugyan több főúr esetében, például Perényi Gábor, Sárospatak földbirtokosa esetében, de az esetek többségében a patrónusok inkább passzívan hagyták, hogy a területükön élő mezővárosok saját maguk hívjanak maguknak papokat. *Péter Katalin: A reformáció: kényszer vagy választás?* Bp. 2004. 108–117.

32 A váradi káptalannak 1532 pünkösd előtt való pénteken kelt levele szerint Gáspár személyében Mindszenti Seraphin tiltakozott az ellen, hogy Kusalyi Jakcsi Mihály a váradi káptalannal és a király embereivel a szomszédok meghívása nélkül akarta elfoglalni Csehet egy ítéletlevél alapján, de a csehi bíró a jobbágyoktól elűzte őket. A konfliktus a következő évek során állandósult. *Petri M.: Szilágy vármegye i. m. I. 533–534.*

33 *Sipos G.: Derecskei Demeter i. m. 19.*

34 *Végh Zsuzsanna: A reformáció előzményei és kezdete Ung vármegyében. Egyháztörténeti Szemle 6. (2005) 2. sz. 80–97.*

35 *Kiss K.: A szatmári református i. m. 107.*

36 *Franciscus Pápai Páriz: Rudus Redivivum seu Breves Rerum Ecclesiasticarum Hungaricarum juxta et Transylvanicarum inde a prima Reformatione Commentarii. Cibinii 1684. b 10 r – b 10 v. Idézi: Varga András: Molnár Gergely, Melancthon magyar tanítványa. Dissertationes Ex Bibliotheca Universitatis De Attila József Nominatae 7. Szeged 1983. 46. (http://acta.bibl.u-szeged.hu/31928/1/dissert_bibliotheca_007_003-075.pdf, letöltés 2019. jan. 8.)*

37 *Baráth B. L.: Adalékok az Ecsedi Báthoriak i. m. 26.*

38 *Petri M.: Szilágy vármegye i. m. I. 535.*

oklevél 1546. november 2-án már Báthory Anna a gyermekei gyámjaként nevezte meg a férfit, ezért a házasságkötésre az év folyamán kerülhetett sor.³⁹ Homonnai Drugeth Antal ekkor nemcsak Báthory Anna két, első házasságából származó fiának lett a gyámja, de Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék főispánja is. 1548 táján azonban meghalhatott, ugyanis egy 1549-es összeírásban Anna ismét özvegyként szerepelt.⁴⁰ Az aktív anya és egyháztámogató patrónus asszony 1550-ben már újra férjnél volt, ezúttal a Báthory család másik, ecsedi ágából származó Báthory György felesége lett.⁴¹ A történeti hagyományban az szerepel, hogy Báthory György a felesége hatására lett a protestáns tanok követője. Noha aktív, reformációt támogató tevékenységét csak az ötvenes évektől ismerjük, az igaz, hogy benne volt abban a regionális főúri körben, akik vagy támogatták, vagy legalább nem elleneztek a reformátori tanok terjedését.⁴² Az bizonyos, hogy kettejük közül Báthory Anna lett korábban protestáns, valamint az is, hogy György felekezettváltása idején a testvérei még elzárkóztak a protestáns eszméktől.⁴³

A három Báthory testvér közül András és Miklós Habsburg-párti volt, György viszont a Szapolyai-párt tagja volt felnőtt élete legnagyobb részében.⁴⁴ Báthory András (Bonaventura) hadvezér, erdélyi vajda és országbíró volt,⁴⁵ 1549-ben még egyértelműen a katolikus egyház patrónusaként cselekedett.⁴⁶ Főkapitányként uralkodói megbízásból üldözte a reformációt támogató Drágffy

39 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), A 57. 2. k. 168–169.

40 MNL-OL A 57. 2. k. 200–201.

41 *Baráth B. L.*: Adalékok az Ecsedi Báthoriak i. m. 26–52.

42 Báthory György mellett Perényi Péter, Bebek Ferenc, Drágffy Gáspár, Roski István és Gábor, Homonnai Drugeth Antal, Homonnai Drugeth Imre és valószínűleg Szaniszlófi Báthory András is aláírta azt az 1542. február 14 -én Sárospatakon kötött egyezményt, melyben a reformációs mozgalmat támogató felső-tiszavidéki főurak szövetségre léptek egymás kölcsönös védelme érdekében. Lásd Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. IV. 1542–1547. Szerk. Karácsonyi J. – Kollányi F. Bp. 1909. 6. Ennek a csoportnak a tagjai közül ugyan senki nem volt harcos ellensége a reformátoroknak, de erről a szerződésről nem tudjuk bizonyosan, hogy felekezeti tartalma lett volna.

43 Uo. 29.

44 *Bán Imre*: A Báthoriak a régi magyar irodalomban. In: Tanulmányok Nyírbátor és a Báthori család történetéhez. Szerk. Dám László. Nyírbátor 1986. 59.

45 *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”. Történelmi Szemle 39. (1997) 2. sz. https://epa.oszk.hu/00600/00617/00001/tsz97_2_palffy_geza.htm, letöltve: 2019. ápr. 6. Eszerint 1542 márciusa és decembere között „a Dunántúl ország hadnagya/kapitánya” (supremus capitaneus partium regni Hungariae Transdanubianarum; Kreisoberst jenseits der Donau), 1542–1552 „dunáninnyi” országos főkapitány, 1553–1556 Tiszántúli főkapitány volt.

46 *Karácsonyi János – Kollányi Frigyes – Lukcsics József*: Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Bp. 1912. V. 170–171.

Gáspárt, Báthory Anna első férjét és Dévai Bíró Mátyást, az egyik prédikátorkat.⁴⁷ György pályája egyértelműen a nősülése után kezdődött. A felesége olyan birtokokat és ezekkel járó tisztségeket hozott a házasságba, amik révén kitörhetett abból az árnyékból, amiben testvérei mellett élt. 1555-ben meghalt Báthory Anna első házasságából származó és ekkor már egyedül életben lévő György nevű fia, így 1556 nyarán a szatmári és szabolcsi főispáni cím mellett a krasznai és közép-szolnoki főispán tisztséget is György viselhette.⁴⁸ A két ember közül Anna tűnik a forrásokból összerakható történések alapján a kezdeményező félnek, így lehetett ez az egyháztámogatás terén is.

Az 1550-es évek közepére Báthory György és Anna udvara a protestáns prédikátorok egyik menedékévé vált. Ők segítették Méliusz Juhász Péter körének legtöbb tagját, magát a későbbi debreceni püspök Méliusz Juhász Pétert és Somogyi Péter vágsellyei prédikátort, akiknek a wittenbergi⁴⁹ tanulmányait is támogatták.⁵⁰ Az ötvenes években a környéken tartott protestáns zsinatok mindegyikének a védnökei voltak. Ezt a hagyományt minden bizonnyal a felesége hatására folytatta, aki az első erdődi zsinat főúri támogatója volt. Az 1554-es óvári és az 1555-ös második erdődi zsinat is a házaspár birtokain ülésezett. Ezekon a zsinatokon már egy többé-kevésbé kialakult egyházi struktúra jött létre, a Szatmárvidéki Lutheránus Egyházkerület. A Báthory György és Anna hatását minderre jól mutatja az, hogy ennek az egyházkerületnek, ami az első magyar nyelvű protestáns egyházi szervezet volt, a vezetőivé az ő udvari lelkészeit választották.⁵¹ Az 1554-es óvári zsinaton már 88 lelkész vett részt, közülük pedig Thorday Demeter óvári papot választották meg vezetőjüknek, aki már az első erdődi zsinaton is jelen volt, és minden bizonnyal Báthory Anna bizalmasának, támogatójának számított.⁵²

Nagyjából az ezt követő évek során vált egyre erőteljesebbé a reformáció másik, svájci irányának hatása a térségben. Thorday Demeter ehhez a radikálisabb irányhoz közeledett, ám a patrónusai ekkor még a lutheri irány mellett álltak, ezért 1555-ben a második erdődi zsinaton egy mérsékeltebb prédikátort választottak meg a kerület vezetőjének. Sejthető, hogy az 1570-ben megtartott csengeri zsinat védnöke is a Báthory család volt.⁵³ Nem tudjuk, hogy pontosan

47 Egy Habsburg Ferdinánd és Oláh Miklós által szignált, 1544. február 12-én keltezett levélben olvashatunk arról, hogy országos főkapitányként az ő feladata lett volna Drágffy Gáspár és Dévai Bíró Mátyás „megfékezése”. *Karácsonyi-Kollányi: Egyháztörténeti emlékek* i. m. 340.

48 *Wertner Mór: A Báthoryak családi történetéhez* (Egy genealógiai táblával.) Turul 8. (1900) 15.

49 *Botta István: Meliusz Péter ifjúsága. A magyarországi reformáció lutheri és helvét irányai elkülönülésének kezdete.* (Humanizmus és reformáció 7.) Bp. 1978. 88–89.

50 *Baráth B. L.: Adalékok az Ecsedi Báthoriak* i. m. 32.

51 *Kiss Áron: XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései.* Bp. 1881. 27–28.

52 *Kiss K.: A szatmári református* i. m. 653.

53 Uo. 656.

mikor lett a Báthory házaspár a kálvini irány támogatója, de a fiuk, Báthory István a végrendeletében már úgy emlékezett vissza az anyjára, mint aki a svájci reformáció elkötelezett híve volt.⁵⁴ Az 1603-ban keletkezett végrendelet szerint az ecsedi Báthory György és somlyói Báthory Anna fiaként született ecsedi Báthory István, a család utolsó férfitagja nem apját nevezte meg, mint aki a reformátusságban példaként állt előtte, hanem anyját, aki a birtokán, Erdődön található protestáns iskolát is ebben az elkötelezett református szel-
lemben vezette.⁵⁵

Mágochy Gáspárné, Massay Eulália

A korszak másik izgalmas, bár jóval inkább háttérben maradó figurája Massay Eulália, Mágochy Gáspár felesége. Ahogyan a kora újkori nőalakoknál általában, itt is a férj életét ismerjük részletesen. A Mágochy család a 16. század elején Baranya, Dél-Magyarország vidékén katonáskodó ősökkel rendelkezhetett.⁵⁶ Mágochy Gáspár apját még Porkoláb Mártonként említették, gyulai várnagyként szolgált 1493-ban,⁵⁷ ő azonban kivételes pályát futott be, amit szintén végvári katonaként kezdett. Gyula végvárában szolgált várnagyként Patóchy Ferenc kapitánysága alatt 1549 és 1552, majd 1553 és 1558 között.⁵⁸ Az első felesége Patóchy leánya, Anna volt, ami elősegítette a karrierje felívelését.⁵⁹ A tehetséges katona remek kereskedelmi érzékkel is rendelkezett, így korán beszállt a borkereskedelembe.⁶⁰ Előbb Gyula várkapitánya lett, később jelentős birtokokat szerzett Abaúj és Torna vármegyében,⁶¹ majd a birtokok révén Torna vármegye főispánja lett. Katonai karrierjének csúcsaként 1563-ban Eger várának a kapitánya lett.⁶² Ezáltal bekerült Északkelet-Magyarország legjelentősebb főurai közé, az ecsedi Báthoryak mellé. 1573-ban Munkács várát zálogba vette 42 000 forintért, ami azt mutatja, hogy ekkorra nagyon komoly vagyonnal rendelkezett. Ebben a saját gazdasági haszna mellett szerepet játszott az is, hogy Alaghy János végrendeletének egyik végrehajtója, majd pedig gyermekeinek a gyámja lett.⁶³ Az 1570-es évektől a bárók között tartották számon.

54 Kovács D.: Az ecsedi Báthoryak i. m. 189.

55 Vadász Veronika: Ecsedi Báthory István végrendelete 1603. (Fiatal filológusok füzetei. Korai újkor. 1.) Szeged 2002.

56 Veress Endre: Gyula város oklevéltára 1313–1800. Bp. 1938. 28–29, 35, 39, 49.

57 Uo.

58 Uo. 169, 189, 197–199., 205–206, 239.

59 Uo. 185.

60 Hangay Zoltán: Rákóczi Zsigmond kora társadalmában. Kandidátusi értekezés. 2013.

61 MNL-OL A 57. 3. k. 554–555.

62 Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban. (Urbaria et Conscriptiones) Bp. 2009. (DVD Arcanum) Registrata. UC 4:48.

63 MNL-OL E 148. (Magyar Kamarai Levéltár. Nova Registrata Acta.) fasc. 354. Nr. 43.

Az első felesége korai halálát követően még Gyulán Haraklányi Massay Euláliát vette el,⁶⁴ akinek a családja a környék protestánsai között volt, testvére pedig az a Massay Margit volt, aki ugyan protestánsként nevelte fiát, Pázmány Pétert, ám a fiú az anya korai halála miatt a mostohaanya hatására katolizált.⁶⁵ A Massay család volt ezekben az években a gyulai iskola legjelentősebb patrónusa, anyagilag támogatták a tanítókat, sőt a diákoknak is ösztöndíjat adtak. Gyula ekkoriban a reformáció egyik fontos központjának számított, ahol olyan nagyhírű lelkészek és tanárok voltak jelen, mint Szegedi Kis István és Szikszai Fabricius Demeter, valamint Massay Eulália házitanítója, Sibolti Demeter,⁶⁶ aki 1551 és 1557 között volt a család alkalmazásában.⁶⁷ A Massay család nőtagjai közül Ágnes, Eulália testvére is a reformáció híve volt, sőt még istenes verset is írt, ami Bornemisza Péter lutheránus prédikátor, költő énekeskönyvében maradt fenn.⁶⁸ A fiatal nő protestáns szellemben történt taníttatása valamint szoros barátsága a kor legismertebb reformátoraival Báthory Annához hasonló intellektuális önállóságot mutat, csakúgy, mint az, hogy a családhoz kötődő lelkészek a Báthory házaspárhoz hasonlóan mind a férjet, mind a feleséget megemlítették a patrónusaikként. Ebben az esetben is feltételezhetjük, hogy a feleség, Massay Eulália a férjénél, Mágóchy Gáspárnál hamarabb ismerkedett meg a reformáció tanításaival.⁶⁹

Mágóchy Gáspárnak és feleségének nem maradt felnőttkort megérett gyermeke, ezért a család és az ismerősi kör gyermekeit támogatták azok gyámjaikként. Ez esetben a tehetséges és okos katona, Mágóchy Gáspár a család menedzselését egyedül végezte, így Massay Eulália feladata inkább a gazdálkodás és az egyháztámogatás maradt. Ezeket azonban a korábban megszokottól önállóbban végezhetette. A neve külön is szerepelt azok között, akik Debrecen református püspökének, Méliusz Juhász Péter munkáinak a kiadását támogatták.⁷⁰ A házaspár Báthory Györgyhez és Annához hasonlóan a reformáció felhívásával rokonszenvezett, ezért a birtokaikra is ilyen papokat hívtak. Ilyen volt Thuri Farkas Pál, aki 1570-től lett a birtokaikhoz tartozó Abaújszántó lelkésze.⁷¹ Thuri Farkas Pál és munkatársa, Kopátsi István ekkor még folyamatosan

64 *Fábián Gábor*: Arad vármegye leírása, történelmi, geographiai és statisztikai tekintetben. I. Rész. Buda 1835. 28.

65 A Massay családból többen is jelentős birtokosok voltak Bihar és Békés vármegyékben, és a birtokaikon a reformáció támogatóiként voltak ismertek.

66 *Szabó András*: Mágocsy Gáspár és udvara. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 264–266.

67 *Karácsonyi János*: Békés vármegye története. Gyula 1896. III. 91–92.

68 *Szabó András*: Istenes versek 16 századi magyar nőköltőktől. In: A nők és régi magyarországi vallásosság. Szerk. Bajáki Rita – Báthory Orsolya. Bp. 2015. 300.

69 *Veress E.*: Gyula város i. m. 496.

70 *Szabó A.*: Istenes versek i. m. 294.

71 *Kiss Lajos*: Mágocsy Gáspár tuteurségának útja és a református egyház térnyerése Alaghy János lutheránus várnagy Abaúj vármegyei birtokain. Egyháztörténelmi Szemle 18. (2017) 2. sz. 8.

ki voltak téve az evangélikus nemesek és lelkészek támadásainak, akikkel szemben a történeti hagyomány szerint nem a földesúr, Mágochy Gáspár, hanem az ő és Bebek György felesége, Massay Eulália és Patóchy Zsófia álltak ki határozottan.⁷² Mágochy Gáspár Massay Eulália halála után még egyszer megnősült, és zarándi Horváth Annát vette feleségül, akit már az 1573-as végrendeletében megemlégett, a második feleség tehát ezt megelőzően halhatott meg.

Lekcsei Sulyok Anna és Sára

A lekcsei Sulyok család számos magyar főnemesi családdal, köztük azzal az enyingi Török családdal álltak rokoni kapcsolatban,⁷³ akik a reformációval elsőként rokonszenvező családok közé tartoztak. Anna és Sára szülei Sulyok Balázs és gersei Pethő Erzsébet voltak. A lekcsei Sulyok családnak eredetileg Dél-Magyarországon voltak birtokai, Bács-Bodrog és Somogy vármegyékben.⁷⁴ Sulyok Balázs fiatal korában az ország déli végvidékén katonáskodott, Nándorfehérvár 1521-es elvesztése miatt ő is gyanúba keveredett.⁷⁵ Sulyok Balázs a Balaton-felvidéki Tátika várát birtokló gersei Pethő családból nősült, feleségétől, Erzsébettől három lánya született: Anna, Krisztina és Sára. A török hódítás elől először a Balaton déli partján fekvő Egyházasszentgyörgyre költöztek, majd 1544-ben keletre menekültek.⁷⁶ Északkelet-Magyarországra, Szatmár vármegyébe költöztek. Anna először Muthnoky Mihály, majd annak halála után 1553 tavaszán gyarmati és kékkői Balassi János felesége lett: az ő fiuk volt Balassi Bálint, a kor legjelentősebb reneszánsz költője. Krisztina kismarjai Bocskai Györgyhez ment feleségül, az ő fiuk volt Bocskai István erdélyi fejedelem, míg Sára 1550-ben ruszkai Dobó Istvánnal kötött házasságot.⁷⁷

Anna első házasságáról keveset tudunk, de a reformáció tanai iránt már első férje halála után biztosan érdeklődött, ugyanis Szondy Pál püspök, esztergomi vikárius többször is eltiltotta a misék látogatásától, valamint a templomból is. Megismerkedett Bornemisza Péter lutheránus prédikátorral, drámaíróval, költővel, és talán az ő hatására lett protestáns. Itt is feltehető, hogy ő hamarabb váltott felekezetet, mint a második férje, Balassi János. Az bizonyos, hogy a második házassága⁷⁸ idején, 1663 és 1665 között Bornemisza lett a fiuk, az

72 *Zoványi Jenő*: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1921. 416–420.

73 *Bessenyei József*: Enyingi Török Bálint. Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1994. V.

74 *Nagy Iván*: Magyarország nemes családai családfákkal és nemzedékrendi táblákkal. 1857–1868, X. 402–408.

75 *Zay Ferenc*: Az Landorfejérvár elvesztésének oka e vót, és így esött. In: Magyar emlékirók 16–18. század. Szerk. Bitskey István. Bp. 1982. 10–13, 58.

76 *Bessenyei J.*: Enyingi Török Bálint i. m. 227–228.

77 *Szabó András*: Az ismeretlen kismarjai Bocskai család. Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica 13. (2008) 2. sz. 170.

78 1553-ban ment hozzá Balassi Jánoshoz, akivel 1573-ban bekövetkezett haláláig élt együtt.

1554-ben született Balassi Bálint nevelője.⁷⁹ Bornemisza Péter 1569-ig a Balassa család udvari lelkésze volt, de a prédikátor egyértelműen nem a földesúrhoz, hanem a feleségéhez kötődött, aki nemcsak a férje udvarába fogadta a lelkészt, de műveinek a kiadását is támogatta.⁸⁰

Lekcsei Sulyok Sára 1550 októberében ment hozzá Dobó István egri várkapitányhoz, a későbbi egri hőshöz. Az esküvőjük még katolikus szertartással zajlott, és még három-négy éven keresztül biztosan nem lettek protestánsok, sem Sulyok Sára, sem Dobó István. Ezekben az években azonban Sára nővére, Anna már egyre alaposabban megismerte a Bornemisza Péter által hirdetett tanokat, és valószínűleg a testvérét is ő ismertette meg velük, ugyanis Bornemisza Péter *Tragoedia* című művének legnagyobb összegű támogatói között 1558-ban már mindkettőjük neve szerepelt.⁸¹

Lekcsei Sulyok Sára alig 15-16 évesen lett az akkor már negyvenes éveiben járó Dobó István felesége, aki mellett nagyon aktív és a női szerepeket ugyancsak kitágító asszonnyá vált. Az esküvőjük Egerben volt katolikus szertartás szerint, a váci püspök eskette őket.⁸² A házaspárnak az esküvőt követő évben megszületett az első gyermeke, Ferenc nevű fiuk.⁸³ A fiatal feleség egri mindennapjairól semmit sem tudunk, valószínű, hogy minden erejét és figyelmét lekötötte a korai anyaság. Az egri vár 1552-es török ostroma előtt Dobó István Ung vármegyébe küldte a feleségét és kisfiát, a családi birtokra, ahol már alkalma nyílt Sulyok Sárának a gazdaasszonyságra, a gazdálkodás, az udvarház irányítására az anyai szerepek mellett. A család 1553-ban Erdélybe költözött, amikor Dobó István megkapta az erdélyi vajdai tisztséget. A nagy felelősséggel járó vezetői feladatok leköthették Dobót, így a feleségére újra több szerep betöltése hárult. A házastárs szerepét is betöltötte, a frigyből ekkor ugyanis újabb gyermek született, emellett egy idegen terepen volt anya, és vezette a saját udvarát. Az igazi szervezési feladatokat azonban akkor kapta, amikor a férje, Dobó István 1556 novemberében Jagelló Izabella szamosújvári börtönébe került. A még ekkor is alig 20 éves feleség számára ekkor nyílt lehetőség az önálló cselekvésre. Nemcsak az anyaszerepet kellett betöltenie, de a saját nemesi udvaruk vezetését is az ő feladata volt Dobó fogsága miatt. Sulyok Sára és gyermekei számára Besztercét jelölték ki lakhelyül. Ő ekkor az udvara irányítása mellett a férje szökését is megszervezte és előkészítette.⁸⁴ Amíg Dobó István és sógora, Balassa János tíz hónapon keresztül raboskodott, a feleségek szabadon

79 *Kőszeghy Péter*: Balassi Bálint élete. In: <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/html/BBELETrajz.htm> (letöltés: 2019. jan. 5.)

80 *Pirnát Antal*: Kiadatlan tanulmányok. Bp. 2018. 42.

81 *Bornemisza Péter*: *Tragoedia* magyar nyelven, az Sophocles *Electra*iból... (Kolofon: Viennae Avstriae. Octauo calend: Iunij. 1558). RMK I 35 – RMNy 144 – VD 16 ZV 22964.

82 *Csiffáry Gergely*: Ruszkai Dobó István életrajza. Rudabánya 2014.

83 *Gervers-Molnár Vera*: Sárospataki síremlékek. Bp. 1983. A Pálóczi és a Dobó család leszármazási táblázata.

84 *Csiffáry G.*: Ruszkai Dobó i. m. 59.

bejárhattak hozzájuk, és a szökésükhöz szükséges eszközöket becsempészték, valamint az egész szökést megszervezték. A szervezésre, a fogságban az életkörülmények megteremtésére, megfelelő emberek lefizetésére Sulyok Sára a családjától kapott örökségét is felhasználta. Sulyok Sárának az erdélyi fogság alatti viselkedése a korban a nők számára megfogalmazott szerepek kereteit erősen kitágította, olyan önálló cselekvést mutatva, önálló döntéseket hozva, amelyek messze túlmutattak a konvencionális női szerepeken. Dobó István végül 1557. november 6-án szökött meg felesége segítségével úgy, hogy egy kötéllel leereszkedett a vár falán.⁸⁵ Sulyok Sára Dobó szökése után is Jagelló Izabella fogságában maradt, először Kolozsváron, később Déva várában.⁸⁶ A kivételes bátorságú nőt Dobó is nagyra értékelte, ezt 1558. november 26-án Végles várában keletkezett végrendeletében is megfogalmazta: „...legkedvesebb házastársamnak, Nemzetes Sulyok Sára Úrasszonynak adott [...] intézkedéseimet [...] jóváhagyom. Ezen kívül, mivel előbb mondott legkedvesebb házastársam az ő irántam való szeretetéből a nyomorúságokat és fogságokat együtt elszenvedve, az oly nagy szerencsétlenséget mellettem viselte el, s hogy midőn az előző években mindketten Izabella királyné fogságába estünk, úgy az ő szülei által hátrahagyott, nevezetesen arany és ezüst marháit elvesztette, és ezen felül mielőtt én isteni segítséggel ugyanezen fogságból kiszabadultam volna, ő Kolozsvár, azután pedig Déva várában, a mi közös gyermekeinkkel kemény, és a női nemre nézve igen nehéz fogságot állott ki, és azt nyomorúságosan elviselte, [...] az én legdrágább házastársam...”⁸⁷

A kor legbátrabb katonái, várkapitányai között számon tartott Dobó István maga is úgy látta tehát, hogy a felesége egy nőhöz képest megerőltető fogságot viselt el, és általában is „nőhöz képest” erősen viselkedett az életének számos területén. A végrendeletből is érezhető Dobó tisztelete és elismerése a felesége iránt. Ennek a tiszteletnek szerepe lehetett abban, hogy a korábban meggyőződéses katolikus férfi⁸⁸ az 1560-as évek folyamán egyre közelebb került a reformációhoz testvérével, Dobó Domonkossal együtt, majd pedig gyermekük, Ferenc is a protestáns prédikátorok pártfogója lett. Sulyok Sára azonban nemcsak patrónus férjével együtt, hanem önállóan is támogatta például a sárospataki református kollégiumot.⁸⁹

85 Uo. 60.

86 Magyar história 1526–1608. Szerk. Nagy Gábor. Debrecen 1998. 203., Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL-HML), V-1/d/4/36. Eger város tanácsának iratai. Vegyes iratok. (Miscellanea)

87 MNL-HML V-1/d/4/36. Eger város tanácsának iratai. Vegyes iratok. (Miscellanea)

88 Dobó István Eger várának kapitányaként még üldözte a lutheri tanok hirdetőit.

89 A Sárospataki Ref. Főiskola háromszázados ünnepe július 8-án. Szerk. Erdélyi János. Sárospatak 1860. 110.

Összegzés

A 16. századi magyar történelem számos traumával volt tele. A mohácsi vereséget követő kettős királyválasztás, az ország két, majd három részre szakadása a társadalom hagyományos struktúráját, a társadalmi szerepeket is szétzilálta. Ebben a helyzetben a folytonos háborúk több terhet róttak a férfiakra, az asszonyok gyorsan megözvegyültek, és ez a helyzet arra is lehetőséget adott, hogy a nők átértelmezzék a tradicionális szerepfelfogásokat, sokszor szükségből, máskor pedig saját találékonyságuk, erős egyéniségük miatt.

A klasszikus anya- és gazdasszonyi szerepek mellett egyre többen tanultak meg olvasni, sokan írni is, a reformáció bibliaolvasási programja pedig az elvi alapját is megteremtette a nők tanulásának. A Magyar Királyság területén ekkor még nem voltak lányiskolák, de a nemesi udvarokban a lányok is megtanulhattak írni-olvasni, sőt egyre többen voltak a teológiai kérdésekben is tájékozottak. Északkelet-Magyarország vármegyéi sokszor váltottak pártot, hol Erdélyhez, hol pedig a maradék Magyar Királysághoz tartoztak. Az előbbieken bemutatott nemesasszonyok férjei mind aktívan katonáskodtak, ami eleve nagy teret adott a feleségek számára a cselekvésre. Az előbbi három nemesasszony azonban kiválóan tájékozódott a teológiában is, sőt az önálló cselekvésre is számos példát találunk az életükben. Noha mindhárman megtartották a klasszikus női szerepmintákat is, mégis olyan területeken is kezdeményezőkként léptek fel, mint zsinatok szervezése, iskolaszervezés és iskolavezetés, patrónusi feladatok vagy politikai tartalmú tárgyalások folytatása. A korszak kialakulatlan viszonyait mutatja, hogy mindhármuk normaszegéseit pozitívan fogadta a társadalom, sőt kezdeményezőkétségük is megőrződött a történeti tudatban.